

Dr Tomasz Gosztyła

Uniwersytet Rzeszowski

Dr Elżbieta Trubiłowicz

Fundacja „Młyn Przemian”

POSTAWY RODZICIELSKIE SAMOTNYCH MATEK DZIECI Z AUTYZMEM ORAZ MATEK DZIECI NEUROTYPOWYCH

PARENTAL ATTITUDES OF SINGLE MOTHERS OF CHILDREN WITH AUTISM AND MOTHERS OF NEUROTYPICAL CHILDREN

Streszczenie

Kompetencje wychowawcze rodzica stają się szczególnie istotne w sytuacji, gdy wychowuje dziecko samotnie, ale także wtedy, kiedy rozwój dziecka jest niestandardowy. Podstawą tych kompetencji są właściwe postawy rodzicielskie. Celem badań była próba odpowiedzi na pytanie: czy postawy rodzicielskie samotnych matek dzieci z zaburzeniem ze spektrum autyzmu różnią się istotnie od postaw samotnych matek dzieci neurotypowych? W badaniu wzięło udział 51 matek dzieci z autyzmem oraz 32 matki dzieci o prawidłowym rozwoju. Zarówno w przypadku kobiet samodzielnie wychowujących dzieci ze spektrum autyzmu, jak i dzieci neurotypowe, ich postawy rodzicielskie charakteryzowały się niską autonomią i – równocześnie – wysoką niekonsekwencją. Ponadto, matki dzieci ze spektrum autyzmu cechowało nieco większe natężenie postawy ochraniającej oraz wymagającej. Stwierdzono także interesujące różnice dotyczące korelacji postaw rodzicielskich matek z obu grup z natężeniem określonych cech ich osobowości.

Słowa kluczowe: postawy rodzicielskie, samotne rodzicielstwo, zaburzenie ze spektrum autyzmu

Abstract

The parent's upbringing competencies become particularly important when he or she is bringing up a child alone but also when the child's development is nonstandard. The basis of these competencies is appropriate parental attitude. The aim of the study was to attempt to answer the question of whether or not parental attitudes of single mothers of children with autism spectrum disorders differ significantly from the attitudes of mothers of neurotypical children. The participants in the study were 51 mothers of children with autism and 32 mothers of children with normal development. Both in the case of single mothers bringing up children with autism spectrum disorders and in those bringing up neurotypical children, parental attitudes were characterized by autonomy and – at the same time – by high inconsistency. Moreover, mothers of children with autism spectrum disorders exhibited slightly higher intensity of protective–demanding attitude. The study also revealed interesting differences in the correlations of parental attitudes of mothers from both groups with the levels of particular personality traits.

Key words: parental attitudes, single parenting, autism spectrum disorder

Wprowadzenie

Zaburzenie ze spektrum autyzmu (ASD)¹ zaliczane jest do zaburzeń neuro-rozwojowych, a jego objawy dotyczą głównie deficytów w zakresie komunikacji społecznej oraz interakcji społecznych, a także ograniczonych, powtarzalnych wzorców zachowania, zainteresowań bądź aktywności². Autyzm ma poważne konsekwencje nie tylko dla funkcjonowania dotkniętej nim osoby, ale także jej rodziny, a przede wszystkim rodziców³. Wyzwanie to jest szczególnie duże, kiedy zmagają się z nim tylko jeden z nich. Najczęściej jest nim matka – w Polsce zdecydowana większość samotnych rodziców to kobiety⁴. Uwarunkowania samotnego macierzyństwa związane są zarówno z czynnikami naturalnymi (śmierć współmałżonka), jak i wolą jednego lub obojga partnerów, przy czym znacznie częstsze jest podłoże wolicjonalne⁵. Samotne macierzyństwo może być długotrwałe (np. w wyniku śmierci bądź rozvodu) lub czasowe (np. spowodowane wyjazdem partnera za granicę)⁶. Pociąga to za sobą postulat badań z udziałem samotnych matek dzieci ze spektrum autyzmu (ale także z innymi niepełnosprawnościami), celem uzyskania wiedzy przydatnej dla ich profesjonalnego wspierania. Ważnym elementem udzielanego wsparcia jest pomoc w rozwijaniu kompetencji wychowawczych w relacji z dzieckiem. Podstawowe znaczenie w tym kontekście mają właściwe postawy rodzicielskie.

Psychologiczne badania postaw rodzicielskich mają swoją długą tradycję⁷, a co za tym idzie, istnieje szereg ich ujęć i modeli. M. Ziemska w swojej często przywoływanej definicji określa postawę rodzicielską jako „występującą u rodziców tendencję do odczuwania dziecka, myślenia o nim i zachowania się – werbalnego lub niewerbalnego – w pewien określony sposób wobec niego”⁸. Postawy rodzicielskie mogą się różnić kierunkiem (pozytywne – negatywne) oraz siłą (natężeniem

¹ W tekście posługujemy się zamiennie uproszczonym terminem „autyzm”.

² C. D. Wills, *DSM-5 and Neurodevelopmental and Other Disorders of Childhood and Adolescence*, „Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law” 2014, nr 42, s. 166–167.

³ M. J. Altieri, S. von Kluge, *Searching for acceptance: Challenges encountered while raising a child with autism*, „Journal of Intellectual & Developmental Disability” 2009, nr 34, s. 142–152; E. Pisula, *Rodzice dzieci z autyzmem*, Warszawa 2012.

⁴ M. Raclaw, D. Trawkowska, *Samotne rodzicielstwo. Między diagnozą a działaniem*, Warszawa 2013, s. 33.

⁵ M. Raclaw, D. Trawkowska, *Samotne rodzicielstwo...*, dz. cyt., s. 10; T. Kitanović, *Phenomenon of divorce in the modern world*, „Balkan Social Science Review”, nr 6, s. 7–19.

⁶ M. Raclaw, D. Trawkowska, *Samotne rodzicielstwo...*, dz. cyt., s. 10.

⁷ A. Roe, *Early determinants of vocational choice*, „Journal of Counseling Psychology” 1957, nr 3, s. 212–217; M. Ziemska, *Postawy rodzicielskie*, Warszawa 1973; J. Rembowski, *Rodzina w świetle psychologii*, Warszawa 1986, s. 197–198; M. Płopa, *Psychologia rodziny. Teoria i badania*, Kraków 2005, s. 265–276.

⁸ M. Ziemska, *Postawy rodzicielskie i ich wpływ na osobowość dziecka*, [w:] *Rodzina i dziecko*, red. M. Ziemska, Warszawa 1986, s. 168.

postawy)⁹. Większość modeli postaw rodzicielskich ujmuje takie wymiary, jak: akceptacja, wymagania, autonomia oraz ochranianie, traktując je, jako od siebie niezależne kontinua¹⁰.

Szczególnie interesujące i ważne z aplikacyjnego punktu widzenia wydają się być badania postaw rodzicielskich wobec dzieci o niestandardowym rozwoju, zwłaszcza w chwili obecnej, kiedy zaburzenia neurorozwojowe diagnozowane są coraz częściej¹¹. I tak, przykładowo, negatywne postawy rodzicielskie mogą prowadzić do niewłaściwych sposobów radzenia sobie z niepełnosprawnością dziecka, np. poprzez nadmierną bliskość (symbiozę), wyręczanie, czy też dystansowanie się od niego, bądź nawet odrzucenie¹². Wstępne wyniki badań 50 samotnych matek dzieci ze spektrum autyzmu zostały już opublikowane¹³. Analizując postawy rodzicielskie badanych kobiet, stwierdzono brak autonomii oraz postawę niekonsekwentną. Badane rysowały obraz swojego rodzicielstwa jako najważniejszej, wypełniającej wszystko, „definiującej je” dziedziny życia, a ich stosunek do dzieci był zmienny, zależny m.in. od chwilowego nastroju. Postawa akceptacji (kluczowa dla rozwoju dziecka, a przeciętnie nasiloną w badanej grupie) wiązała się z takimi cechami osobowości, jak ekstrawersja i ugodowość. Postawa niekonsekwentna z kolei korelowała ujemnie z ekstrawersją, ugodowością i otwartością na nowe doświadczenia, zaś pozytywnie z sumiennością (co było szczególnie intrygujące). Pojawia się pytanie, czy jest to „specyfika” samotnego wychowywania dziecka z autyzmem (jak wstępnie zakładano, głównie w odniesieniu do postawy autonomii), czy może samotnego rodzicielstwa w ogóle? W porównaniu do opublikowanego już projektu, dodano wyniki uzyskane przez jedną matkę dziecka z autyzmem i 32 matki dzieci neurotypowych, które stanowiły grupę porównawczą. Opracowanie stanowi próbę odpowiedzi na pytanie badawcze, czy postawy rodzicielskie samotnych matek dzieci z zaburzeniem ze spektrum autyzmu różnią się istotnie od postaw samotnych matek dzieci neurotypowych? Tego typu informacje byłyby przydatne przy projektowaniu specjalistycznych

⁹ M. Plopa, *Psychologia rodziny...*, dz. cyt., s. 245.

¹⁰ Por.: A. Roe, M. Siegelman, *A Parent-Child Relations Questionnaire*, „Child Development” 1963, nr 2, s. 355–369; M. Braun-Galkowska, *Poznawanie systemu rodzinnego*, Lublin 2007, s. 20; M. Ziemska, *Rodzina a osobowość*, Warszawa 1979, s. 182.

¹¹ D. E. Schendel, C. DiGuiseppi, L. A. Croen, M. D. Fallin, P. L. Reed, L. A. Schieve, ... M. Yeargin-Allsopp, *The Study to Explore Early Development (SEED): A Multisite Epidemiologic Study of Autism by the Centers for Autism and Developmental Disabilities Research and Epidemiology (CADDRE) Network*, „Journal of Autism and Developmental Disorders” 2012, nr 42, s. 2121–2140.

¹² Por. M. Shobana, C. Saravanan, *Comparative Study on Attitudes and Psychological Problems of Mothers towards Their Children with Developmental Disability*, „East Asian Archives of Psychiatry” 2014, nr 24, s. 17.

¹³ T. Gosztyła, E. Trubiłowicz, *Samotne rodzicielstwo w doświadczeniu matek dzieci z autyzmem*, „Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo” 2017, nr 35, s. 63–74.

programów wsparcia wobec kobiet samotnie wychowujących zarówno dzieci i młodzież ze spektrum autyzmu, jak i – w uzasadnionych przypadkach – dzieci neurotypowe.

Metodologia badań

Realizując projekt, wykorzystano następujące narzędzia badawcze:

1. Skalę Postaw Rodzicielskich (SPR) w wersji dla matek, opracowaną przez M. Plope¹⁴. Skala pozwala na pomiar następujących postaw względem dziecka: akceptacji-odrzućenia, autonomii, postawy ochraniającej, wymagającej oraz niekonsekwentnej.
2. Kwestionariusz ankiety w opracowaniu własnym, zawierający pytania o wiek dziecka (dzieci), ocenę sytuacji materialnej i zawodowej oraz ocenę otrzymywanego wsparcia.
3. Polską adaptację testu Ten Item Personality Inventory (TIPI) - TIPI-PL¹⁵, celem kontroli natężenia cech osobowości badanych, ujmowanych w modelu tzw. Wielkiej Piątki, a więc – ekstrawersji, stabilności emocjonalnej, ugodowości, sumienności i otwartości na doświadczenie¹⁶.

W badaniu wzięło udział 51 samotnych matek dzieci z zaburzeniem ze spektrum autyzmu oraz 32 samotne matki dzieci neurotypowych. Przed podjęciem jakichkolwiek działań diagnostycznych projekt uzyskał pozytywną opinię Komisji Bioetycznej Lubelskiej Izby Lekarskiej. Wszystkie badane samotne matki dzieci ze spektrum autyzmu były pod opieką instytucji wspierających rozwój dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością oraz integracyjnych i specjalistycznych placówek edukacyjnych, natomiast samotne matki dzieci neurotypowych korzystały ze wsparcia specjalistycznych poradni rodzinnych. Badania były anonimowe, a udział w nich całkowicie dobrowolny. Każda z matek otrzymywała zestaw narzędzi badawczych w kopercie (którą później zaklejała), z pisemną instrukcją wyjaśniającą, w jakim celu realizowany jest projekt.

W grupie matek dzieci z autyzmem 24 kobiety miały jedno dziecko, 12 dwójkę dzieci, 9 trójkę, 5 – czwórkę dzieci. Jedna z badanych nie udzieliła tej informacji. Jeśli chodzi o matki dzieci neurotypowych, 15 miało jedno dziecko, 9 dwoje dzieci, 6 trójkę dzieci, 2 – czwórkę dzieci. Wiek dzieci z autyzmem wynosił od 2 do 24 lat, przy dominancie 8 lat i medianie równej 10 lat. Wiek dzieci neurotypowych wahał się od 7 miesięcy do 28 lat, przy dominancie 7 lat i medianie wynoszącej 10 lat.

¹⁴ M. Plopa, *Więzi w małżeństwie i rodzinie. Metody badań*, Kraków 2008, s. 235–256.

¹⁵ A. Sorokowska, A. Słowińska, A. Zbieg, P. Sorokowski, *Polska adaptacja testu Ten Item Personality Inventory (TIPI) – TIPI-PL – wersja standardowa i internetowa*, Wrocław 2014.

¹⁶ R.R. McCrae, P.T. Costa, *Personality trait structure as a human universal*, "American Psychologist" 1997, nr 52, s. 509–516.

Wyniki badań

W tabeli 1 zebrano podawane przez matki czynniki braku zaangażowania ojca w wychowanie i opiekę nad dzieckiem, czyli *de facto* przyczyny osamotnienia badanych.

Tabela 1. Podawane przez matki dzieci z autyzmem i matki dzieci neurotypowych przyczyny braku zaangażowania ojca w wychowanie i opiekę nad dzieckiem (dziećmi)

Przyczyny braku zaangażowania ojca w wychowanie i opiekę nad dzieckiem (dziećmi)	Matki dzieci z autyzmem		Matki dzieci neurotypowych		Razem	
	L.	%	L.	%	L.	%
Rozwód	12	23,53	5	15,63	17	20,48
Separacja	4	7,84	11	34,38	15	18,07
Samotne macierzyństwo (matka nigdy nie była w związku z ojcem)	4	7,84	5	15,63	9	10,84
Śmierć ojca	6	11,76	2	6,25	8	9,64
Brak jakiegokolwiek kontaktu	7	13,73	1	3,13	8	9,64
Odejście do innej kobiety	6	11,76	1	3,13	7	8,43
Odejście z powodu niepełnosprawności dziecka	7	13,73	-	-	7	8,43
Stały pobyt ojca za granicami Polski	3	5,88	-	-	3	3,61
Odebranie władzy rodzicielskiej ojcu	1	1,96	1	3,13	2	2,41
Brak danych	1	1,96	6	18,75	7	8,43

Źródło: wyniki badań własnych

Tabela 2. Ocena sytuacji materialnej rodziny dokonana przez matki dzieci ze spektrum autyzmu i dzieci neurotypowych

Ocena sytuacji materialnej rodziny	Matki dzieci z autyzmem		Matki dzieci neurotypowych		Razem	
	L.	%	L.	%	L.	%
Bardzo dobra	10	19,61	1	3,13	11	13,25
Dobra	11	21,57	6	18,75	17	20,48
Przeciętna	22	43,14	23	71,88	45	54,22
Zła	4	7,84	-	-	4	4,82
Bardzo zła	3	5,88	2	6,25	5	6,02
Brak danych	1	1,96	-	-	1	1,21

Źródło: wyniki badań własnych

Matki dzieci z autyzmem częściej były po rozwodzie (prawie co czwarta matka z tej grupy), a matki dzieci neurotypowych – w separacji. Matki dzieci ze spektrum autyzmu częściej wspominały o odejściu męża (partnera) albo z powodu niepełnosprawności dziecka, albo, po prostu, do innej kobiety (ogółem na taką przyczynę wskazywało ok. 25% badanych). Częściej także wspominały o braku jakiegokolwiek kontaktu z ojcem swojego dziecka, czy też o jego stałym pobycie za granicą.

Tabela 2 prezentuje ocenę sytuacji materialnej rodziny dokonaną przez badane z dwóch wyróżnionych grup.

Niewiele ponad 41% matek dzieci z zaburzeniem ze spektrum autyzmu oceniało sytuację materialną swojej rodziny jako bardzo dobrą i dobrą, 43% jako przeciętną, zaś ok. 14% jako złą lub bardzo złą. W grupie matek dzieci neurotypowych bardzo dobrze i dobrze oceniało kondycję finansową blisko 29% badanych, przeciętnie – prawie 72%, natomiast ok. 6% bardzo źle.

Porównanie sytuacji zawodowej matek dzieci ze spektrum autyzmu oraz dzieci neurotypowych zawiera tabela 3.

Tabela 3. Sytuacja zawodowa badanych matek

Sytuacja zawodowa	Matki dzieci z autyzmem		Matki dzieci neurotypowych		Razem	
	L.	%	L.	%	L.	%
Praca w pełnym wymiarze etatu	16	31,37	19	59,38	35	42,17
Praca w niepełnym wymiarze etatu	6	11,76	2	6,25	8	9,64
Praca w ramach umowy o dzieło bądź umowy zlecenia	4	7,84	1	3,13	5	6,02
Bezrobocie	21	41,18	5	15,63	26	31,33
Emerytura	3	5,88	-	-	3	3,61
Inne*	-	-	4	12,50	4	4,82
Brak odpowiedzi	1	1,96	1	3,13	2	2,41

* Pod kategorią „Inne”, kryły się: „urlop rodzicielski” oraz „praca dorywcza”.

Źródło: wyniki badań własnych

Tabela 4. Porównanie nasilenia cech osobowości badanych matek

Cechy osobowości	Matki dzieci z autyzmem		Matki dzieci neurotypowych		<i>t</i>	df	<i>P</i>
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>			
Ekstrawersja	4,37	2,14	6,065	1,40	-3,918	79	0,000
Ugodowość	5,33	1,52	5,84	1,028	-1,640	79	0,105
Sumienność	3,04	1,82	5,73	1,18	-7,314	79	0,000
Stabilność emocjonalna	4,43	1,71	4,16	1,49	0,721	79	0,473
Otwartość na doświadczenie	4,52	1,55	4,97	1,26	-1,351	79	0,180

Źródło: wyniki badań własnych

Ponad 40% badanych matek dzieci ze spektrum autyzmu nie pracowało, analogiczna sytuacja dotyczyła blisko 16% matek dzieci neurotypowych.

Natężenie cech osobowości matek z obu grup, mierzonych TIPI-PL, zestawiono w tabeli 4. Matki dzieci neurotypowych prezentowały wyższy poziom ekstrawersji oraz sumienności.

Badane kobiety były proszone o ocenę otrzymywanego wsparcia w wychowaniu i opiece nad swoim potomstwem (tzw. wsparcie nieformalne). Oceniały pomoc ze strony ojca swojego dziecka (dzieci), rodziców – swoich i ojca, innych członków rodziny oraz przyjaciół. Wyniki zebrano w tabeli 5.

Tabela 5. Ocena otrzymywanego wsparcia w wychowaniu i opiece nad dzieckiem (dziećmi)

Wsparcie	Matki dzieci z autyzmem		Matki dzieci neurotypowych		<i>t</i>	df	<i>p</i>
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>			
Ze strony ojca dziecka (dzieci) z autyzmem	2,98	2,97	3,46	3,25	-0,670	77	0,505
Ze strony rodziców	6,65	3,27	7,22	2,91	-0,761	76	0,449
Ze strony rodziców ojca dziecka (dzieci)	2,16	2,42	2,78	3,03	-0,987	76	0,327
Ze strony innych członków rodziny	3,43	2,91	4,76	2,86	-1,882	74	0,064
Ze strony przyjaciół	4,10	3,18	4,40	2,53	-0,414	74	0,680

* ocena dokonywana na skali 10-punktowej, gdzie 1 oznacza całkowity brak wsparcia, a 10 – bardzo duże wsparcie

Źródło: wyniki badań własnych

Nie stwierdzono żadnych, statystycznie istotnych różnic, jeśli chodzi o ocenę nieformalnego wsparcia w wychowaniu i opiece nad dziećmi, pomiędzy samotnymi matkami z dwóch wyróżnionych grup.

W tabeli 6 porównano postawy rodzicielskie matek dzieci ze spektrum autyzmu oraz dzieci neurotypowych. Ich odniesienie do norm stenowych znajduje się w tabeli 7.

Tabela 6. Postawy rodzicielskie matek dzieci z ASD i dzieci neurotypowych

Postawa rodzicielska	Matki dzieci z autyzmem		Matki dzieci neurotypowych		<i>t</i>	df	<i>P</i>
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>			
Akceptacji-odrzućenia	43,96	6,92	46,00	3,71	-1,51	80	0,135
Autonomii	36,61	7,61	39,06	5,73	-1,55	80	0,125
Ochroniająca	34,92	9,30	29,64	9,36	2,48	80	0,015
Wymagająca	33,43	8,63	28,61	8,47	2,47	80	0,016
Niekonsekwentna	26,06	11,33	24,10	7,19	0,86	80	0,391

Źródło: wyniki badań własnych

Matki dzieci z autyzmem prezentowały postawy bardziej ochraniające i bardziej wymagające wobec własnych dzieci.

Tabela 7. Uzyskane przez matki wyniki stenowe w SPR, przeliczane na podstawie median wyników surowych poszczególnych podskal

Postawa rodzicielska	Matki dzieci z autyzmem		Matki dzieci neurotypowych	
	Mediana	Sten	Mediana	Sten
Akceptacji-odrzućenia	46	6	46	6
Autonomii	36	4	38	4
Ochraniająca	37	5	29	3
Wymagająca	34	6	27	5
Niekonsekwentna	26	7	25	7

Źródło: wyniki badań własnych

Bazując na wynikach stenowych, postawy rodzicielskie matek dzieci ze spektrum autyzmu można opisać następująco: przeciętne nasilenie postawy akceptującej, umiarkowanie właściwe postawy ochraniającej i wymagającej, brak autonomii oraz postawę niekonsekwentną (niewłaściwą) (por. Gosztyła i Trubiłowicz, 2017). Postawy matek dzieci neurotypowych są podobne – w grupie tej stwierdzono przeciętne nasilenie postawy akceptującej, właściwe postawy ochraniającej, umiarkowanie właściwe wymagającej, brak autonomii oraz niekonsekwencję.

Warto dodać, że w grupie matek dzieci z autyzmem postawa akceptacji-odrzućenia wobec dziecka korelowała pozytywnie ze wsparciem ze strony ojca dziecka (r -Pearsona = 0,319; p = 0,022). Im wyżej matka oceniała zaangażowanie ojca w wychowanie i opiekę nad dzieckiem z autyzmem, tym bardziej akceptującą postawę prezentowała wobec dziecka. W grupie samotnych matek dzieci neurotypowych tego typu korelacji nie stwierdzono.

W tabelach 8 i 9 zebrano współczynniki korelacji między wynikami w SPR i TIPI-PL uzyskanymi przez matki dzieci ze spektrum autyzmu i matki dzieci neurotypowych.

Tabela 8. Współczynniki korelacji r Pearsona między uzyskanymi przez matki dzieci ze spektrum autyzmu a wynikami w SPR i TIPI-PL

	Postawa akceptacji-odrzućenia	Postawa autonomii	Postawa ochraniająca	Postawa wymagająca	Postawa niekonsekwentna
Ekstrawersja	.30*	-.00	-.28	-.41**	-.36*
Ugodowość	.32*	.17	-.19	-.53***	-.40**
Sumienność	-.02	.11	-.11	.20	.26
Stabilność emocjonalna	-.09	.19	-.12	.22	.20
Otwartość na doświadczenie	.16	.03	-.37**	-.38**	-.33*

* $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$; *** $p \leq 0,001$

Źródło: wyniki badań własnych

Tabela 9. Współczynniki korelacji *r* Pearsona między uzyskanymi przez matki dzieci neurotypowych a wynikami w SPR i TIPI-PL

	Postawa akceptacji-odrzućenia	Postawa autonomii	Postawa ochraniająca	Postawa wymagająca	Postawa niekonsekwentna
Ekstrawersja	.08	.35	-.26	-.26	.13
Ugodowość	.12	.06	-.13	-.17	-.38*
Sumienność	.41*	.22	-.07	-.23	-.28
Stabilność emocjonalna	.23	.48**	-.50**	-.44	-.44*
Otwartość na doświadczenie	-.07	.43*	-.70***	-.44	.07

* $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$; *** $p \leq 0,001$

Źródło: wyniki badań własnych

W grupie matek dzieci z autyzmem postawa akceptacji wobec dziecka korelowała z ekstrawersją i ugodowością, zaś w grupie matek dzieci neurotypowych – z sumiennością. Postawa rodzicielskiej autonomii w tej drugiej grupie występowała ze stabilnością emocjonalną oraz otwartością na doświadczenie, z kolei w przypadku matek dzieci ze spektrum autyzmu nie stwierdzono żadnych istotnych korelacji. Postawa ochraniająca w grupie matek dzieci z autyzmem korelowała ujemnie z otwartością na doświadczenie, zaś w przypadku matek dzieci neurotypowych, również negatywnie – z otwartością na doświadczenie (szczególnie silna korelacja) oraz ze stabilnością emocjonalną. Postawa wymagająca korelowała ujemnie z ekstrawersją, ugodowością i otwartością na doświadczenie, ale wyłącznie w przypadku matek dzieci ze spektrum autyzmu. Stwierdzono także ujemne korelacje postawy niekonsekwentnej z ugodowością (współwystępowanie stwierdzono w dwóch grupach samotnych matek) oraz – wyłącznie w grupie matek dzieci ze spektrum autyzmu – z ekstrawersją i otwartością na doświadczenie, oraz – wyłącznie w grupie matek dzieci neurotypowych – ze stabilnością emocjonalną.

Podsumowanie

Zarówno w przypadku samotnych matek dzieci z autyzmem, jak i dzieci neurotypowych, ich postawy rodzicielskie cechowała niska autonomia i – równocześnie – wysoka niekonsekwencja. Zatem matki te z jednej strony miały niską tolerancję dla samodzielności i „prywatności” swoich dzieci, a z drugiej ich stosunek do nich był zmienny, labilny, zależny od wielu (także doraźnych) czynników – jak np. okoliczności, czy nastroj. Z ostrożnością można założyć, że tego typu konstelacja postaw rodzicielskich nie jest typowa wyłącznie dla samotnych matek dzieci ze spektrum autyzmu. Matki te z kolei cechowało nieco większe natężenie postawy

ochraniającej (co jest zrozumiałe, biorąc pod uwagę sytuację kliniczną dziecka) oraz wymagającej, niemniej mieściły się one w normie. Wynik ten jest spójny z rezultatami uzyskanymi przez A. Jankowską i in.¹⁷ – w ich badaniach matki dzieci z mózgowym porażeniem dziecięcym (mpdz), w porównaniu do matek dzieci o prawidłowym rozwoju, również prezentowały postawy bardziej ochraniające i wymagające.

Warto zwrócić uwagę na interesujące różnice dotyczące korelacji postaw rodzicielskich matek z obu grup z natężeniem określonych cech ich osobowości. Najkorzystniejsza dla dziecka postawa akceptacji, w przypadku matek dzieci z autyzmem korelowała z ekstrawersją i ugodowością, a w przypadku matek dzieci neurotypowych wyłącznie z sumiennością. Z kolei niekorzystna postawa niekonsekwentna, w grupie matek dzieci ze spektrum autyzmu, wiązała się (ujemnie) z ekstrawersją, ugodowością oraz otwartością na doświadczenie, zaś w przypadku rodziców dzieci neurotypowych stwierdzono tu negatywne korelacje dotyczące ugodowości oraz stabilności emocjonalnej. W grupie matek dzieci z autyzmem nie stwierdzono żadnych istotnych korelacji natężenia postawy autonomii z cechami osobowości badanych, z kolei w przypadku matek dzieci o prawidłowym rozwoju żadne istotne korelacje nie występowały w przypadku postawy wymagającej.

Z uwagi na niewielkie liczebności grup, wyniki należy uogólniać z ostrożnością, niemniej mogą one stanowić wskazówki dla psychologów, pedagogów, terapeutów oraz pracowników socjalnych, zawodowo wspierających samotne matki. Bazując na rezultatach badań, w odniesieniu do kobiet z obu grup wskazana jest praca nad autonomią i konsekwencją w relacji z dzieckiem. Brak konsekwencji i ograniczanie samodzielności bardzo utrudniają kształtowanie dojrzałej osobowości, co jest celem procesu wychowania¹⁸, znacznie ograniczają także realizację zaleceń terapeutycznych w odniesieniu do dzieci ze spektrum autyzmu.

W przypadku matek dzieci z autyzmem, ekstrawersja, ugodowość i otwartość na doświadczenie, jawią się jako szczególnie korzystny układ cech osobowości, które warto wzmocnić w procesie poradnictwa, czy też, we wskazanych przypadkach – terapii. Rozwijanie umiejętności ekspresji emocji i otwarcia na relacje z innymi stwarza zarówno większe możliwości redukcji napięć, jak i uzyskania wsparcia¹⁹, co jest niezbędne w trudach samotnego wychowywania dziecka z zaburzeniem rozwoju. Natomiast ugodowość i otwartość na nowe doświadczenia

---

¹⁷ A. Jankowska, A. Włodarczyk, C. Campbell, S. Shaw, *Parental attitudes and personality traits, self-efficacy, stress, and coping strategies among mothers of children with cerebral palsy*, „Health Psychology Report” 2015, nr 3, s. 246–259.

¹⁸ Por.: M. Braun-Gałkowska, *W tę samą stronę. Książka dla nauczycieli o wychowaniu i lekcjach wychowawczych*, Warszawa 1994, s. 14–15.

¹⁹ Por.: J. H. Amirkhan, R. T. Risinger, R. J. Swickert, *Extraversion: A “Hidden” Personality Factor in Coping?*, „Journal of Personality” 1995, nr 63, s. 189–212; J. K. Connor-Smith, C. Flachsbart, *Relations Between Personality and Coping: A Meta-Analysis*, „Journal of Personality & Social

są cechami ułatwiającymi funkcjonowanie matki dziecka z autyzmem, ponieważ często zachowuje się ono niestandardowo. Matce łatwiej jest wtedy zaakceptować dziecko i swoją sytuację, co stabilizuje ją emocjonalnie i zwiększa możliwości konsekwencji w podejmowanych działaniach.

Z kolei w przypadku matek dzieci neurotypowych, inaczej niż w przypadku matek dzieci ze spektrum autyzmu, postawa akceptacji wobec dziecka łączy się z cechą sumienności, czyli zdolności do organizacji i planowania swoich działań w połączeniu z wysoką motywacją. Dla tych kobiet podstawowym problemem są trudy samotnego rodzicielstwa. Jeśli, dzięki sumienności, daje się jej łatwiej unieść, łatwiej też o akceptację dziecka.

Na zakończenie trzeba podkreślić, że podstawowym wspólnym mianownikiem dla uczestniczek badań jest ich samotne rodzicielstwo. Jak wyraziły w ankietach, nie otrzymują od ojca dziecka w zasadzie żadnej pomocy (albo też jest ona znikoma). Może to być przyczynkiem do spojrzenia na potrzeby osamotnionych matek przez pryzmat doświadczanego przez nie braku wsparcia i samotności, a nie jedynie poprzez ewentualne dysfunkcje, z którymi zmagają się ich dzieci.

Bibliografia

- Altieri M. J., von Kluge S., *Searching for acceptance: Challenges encountered while raising a child with autism*, „Journal of Intellectual & Developmental Disability” 2009, nr 34.
- Amirkhan J. H., Risinger R. T., Swickert R. J., *Extraversion: A „Hidden” Personality Factor in Coping?*, „Journal of Personality” 1995, nr 63.
- Braun-Gałkowska M., *Poznanawanie systemu rodzinnego*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2007.
- Braun-Gałkowska M., *W tę samą stronę. Książka dla nauczycieli o wychowaniu i lekcjach wychowawczych*, Wydawnictwo Krupski i S-ka, Warszawa 1994.
- Connor-Smith J. K., Flachsbart C., *Relations Between Personality and Coping: A Meta- Analysis*, „Journal of Personality & Social Psychology” 2007, nr 93.
- Gosztyła T., Trubiłowicz E., *Samotne rodzicielstwo w doświadczeniu matek dzieci z autyzmem*, „Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo” 2017, nr 35.
- Jankowska A., Włodarczyk A., Campbell C., Shaw S., *Parental attitudes and personality traits, self-efficacy, stress, and coping strategies among mothers of children with cerebral palsy*, „Health Psychology Report” 2015, nr 3.
- Kitanović T., *Phenomenon of divorce in the modern world*, „Balkan Social Science Review” 2015, nr 6.
- McCrae R. R., Costa P. T., *Personality trait structure as a human universal*, „American Psychologist” 1997, nr 52.
- Pisula E., *Rodzice dzieci z autyzmem*, PWN, Warszawa 2012.
- Płopa M., *Psychologia rodziny. Teoria i badania*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2005.
- Płopa M., *Więzi w małżeństwie i rodzinie. Metody badań*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2008.
- Račla M., Trawkowska D., *Samotne rodzicielstwo. Między diagnozą a działaniem*, Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, Warszawa 2013.
- Rembowski J., *Rodzina w świetle psychologii*, WSiP, Warszawa 1986.

- Roe A., *Early determinants of vocational choice*, „Journal of Counseling Psychology” 1957, nr 3.
- Roe A., Siegelman M., *A Parent-Child Relations Questionnaire*, „Child Development” 1963, nr 2.
- Schendel D. E., DiGuseppi C., Croen L. A., Fallin M. D., Reed P. L., Schieve L. A.,... Yeargin-Allsopp M., *The Study to Explore Early Development (SEED): A Multisite Epidemiologic Study of Autism by the Centers for Autism and Developmental Disabilities Research and Epidemiology (CAD-DRE) Network*, „Journal of Autism and Developmental Disorders” 2012, nr 42, s. 2121–2140.
- Shobana M., Saravanan C., *Comparative Study on Attitudes and Psychological Problems of Mothers towards Their Children with Developmental Disability*, „East Asian Archives of Psychiatry” 2014, nr 24.
- Sorokowska A., Słowińska A., Zbieg A., Sorokowski P., *Polska adaptacja testu Ten Item Personality Inventory (TIPI) – TIPI-PL – wersja standardowa i internetowa*, WrocLab, Instytut Psychologii, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2014.
- Wills C. D., *DSM-5 and Neurodevelopmental and Other Disorders of Childhood and Adolescence*, „Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law” 2014, nr 42.
- Ziemska M., *Postawy rodzicielskie i ich wpływ na osobowość dziecka*, [w:] *Rodzina i dziecko*, red. M. Ziemska, PWN, Warszawa 1986.
- Ziemska M., *Postawy rodzicielskie*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1973.
- Ziemska M., *Rodzina a osobowość*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1979.